

BILO JE NEKOČ

NOVA PREPADINA V PRETLIH NAD RUČETNO VASJO (PROTEUS, XVIII, 1955/56, 2, 52-55)

Alojzij Hrovat, Ivan Gams, Terezija Skube, France Šušteršič

F. Šušteršič: Uvod

Pogled v zgodovino je vedno zanimiv, včasih celo navdihujoč. S stališča društva je posebej zanimiva doba od konca druge svetovne vojne do približno leta 1960. V tem času so naloge in kajpak tudi težave, ki so stale pred društvom, postajale kar jasne. Poleg doktrinarnih zadev, zaradi katerih je prišlo do razhoda med »starimi« in »mladimi«, je društvo pestila tudi preozka starostna piramida. Pred drugo svetovno vojno društvo ni bilo dosti več kot skupina prijateljev, ki se po bolj ali manj hipnem navdihu, ki ga je vodil predvsem osebni interes, ukvarjajo z jamami. To se najbolj vidi iz zapisnikov, ki so predvsem dokumenti o posameznih ekskurzijah v konkretne jame, manj dokumenti teh jam samih, še najmanj pa posamezni kamenčki v mozaiku, ki se mu pravi kras Slovenije. Že prej prebogata jamska »njiva« je z vrnitvijo Primorske postala malone neobvladljiva. Hoteli ali ne, pred dobrim ducatom jamarjev je ležalo na tisoče na pol raziskanih in predvsem neznanih jam. Kako torej nadaljevati?

Dokumentacije (zapisnikov) iz tiste dobe je ostalo bolj malo. Lahko pa pogledamo objave, predvsem v Proteusu. Člani so svoje cilje, dotlej slabo preiskane največje in najpomembnejše jame, skrbno izbirali. Površen bralec pa – obratno – dobi vtis kaotičnosti. K temu prispeva tudi dejstvo, da se sem in tja odpre kaka nova jama. Upi zrastejo in nov vhod v podzemlje takoj pritegne raziskovalce.

Ena takih jam »izven konteksta« je Nova prepadina v Pretlih (kat. št. 1210) nad Ručetno vasjo (severno obrobje Bele krajine). Brezno je zazijalo na začetku druge svetovne vojne, v jamarsko kar najmanj ugodnem času. Pojav je med domačini vzbudil vsesplošno pozornost. Resne raziskave so se pričele šele 15 let pozneje, na pobudo univ. prof. inž. A. Hrovata (1885-1971), sicer našega člana. Na dveh zaporednih akcijah je bila jama raziskana in izmerjena, pa tudi zapisnik je bil narejen kot se šika. Raziskovalcem

se je brezno zdelo tolikanj zanimivo, da sta v Proteusu izšla dva povezana članka. Prvi izpod peresa pobudnika akcije (ki je sicer ostal zunaj), drugega pa je prispeval Ivan Gams, tudi naš član (tedaj še brez akademskega naslova). Poleg naštetih so sodelovali še člani F. Velkovrh, M. Richter, M. Prevec.

Ko Hrovatov in Gamsov tekst preberemo, se jasno pokaže, na kako različne načine se da gledati in interpretirati kraško podzemlje. A. Hrovat je kljub akademskemu naslovu (bil je pomemben gradbenik) bil le krasoslovni amater, ki je vestno zapisoval, kakor je zadeve sam videl in slišal ter jih skušal razumeti. Gams pa je že bil krepko usidran na poti do vrhunskega krasoslovca. V nadaljnjem Horvatovo in Gamsovo besedilo navajam v izvirnem zaporedju. Moje pripombe, označene z oklepajem in številko in po potrebi črko (1a) opozarjajo na navidezne malenkosti, ki pomen teh tekstov za razumevanje speleogeneze postavljajo mnogo više, kot mu je stroka priznala.

A. Hrovat: Nova prepadina

Pretle imenujejo kraj nad Ručetno vasjo pri Črnomlju. Je to pravzaprav Ručetna vas, saj imajo raztresene hišice med sedaj bolj redkimi, nekdanji gostimi vinogradi hišne številke Ručetne vasi. Ime Pretle ima torej le ozek lokalni pomen. Tu je nastalo pred 15 leti brezno, o katerem mislim, da je potrebno nekoliko poročati, akoravno brezna v kraškem svetu niso redkost, vendar o njihovem nastanku še ni enotnih naziranj^{1a}.

Nekako v sredini pobočja gore nad Ručetno vasjo, v višini 340 do 350 m, je speljana pot. Ob tej poti je stala hišica družine Skube, po domače »pri Rajmundu«. Kakih 15 m od hišice proti jugu je nastalo brezno, sicer ne na zemljišču Skubetovih, temveč Antona Štruklja, p. d. »pri Andrejčku«, ki je takrat tudi bival v Pretlih, pa vojni pa se je naselil v Mihajli vasi, ker mu je bila domačija v Pretlih požgana.

Ko so v drugi svetovni vojni prišli Itali-

jani v te kraje, so najprej odpeljali moške v internacijo, nato pa požgali hiše, med katerimi sta bili tudi Skubetova in Štrukljeva. Ker se Skubetovi niso mogli kam preseliti, so si uredili zasilno stanovanje v gospodarskem poslopju, ki je okoli 80 m oddaljeno od požgane hišice. V tem zasilnem stanovanju stanuje Terezija Skube še danes.

O nastanku brezna oziroma prepadine, kakor ga domačini imenujejo, pripoveduje Skubetova takole:

Bilo je v jesenskem času, ko pobiramo kostanj, v letu, preden so požigali vasi. Vreme je bilo deževno. Nekega dne popoldne, ko pridem z drvni obložena iz gozda na trato, zaslišim ropot in bobnjenje. Ustrašila sem se in nisem vedela, kaj naj to pomeni. Ko sem prišla bliže hiše in pogledala naokrog, sem zapazila na sosedovi trati, da se je udrlo, nastala je prepadina. Odprtina je bila zgoraj majhna, s premerom enega približna do poldruega metra. Moja mati je bila tedaj v vinogradu nižje hiše in je tudi slišala, kako je zaropotalo. Mislila je, da so se zrušila drva pri hiši. Moj brat je malo prej odšel v gozd iskat vžigalnik, ki ga je izgubil. Ko se je vračal čez ta kraj, je zapazil, kaj se je zgodilo ravno na mestu, preko katerega je prej šel. Z metanjem kamnov v jamo smo se prepričali, da je zelo globoka, ker se je glas padajočega kamna zgubil in se ni slišalo, da bi se kje ustavil. Zrelo brezna sva z bratom ogradila z leseno ograjo, da ne bi kdo noter padel, toda odprtina se je sčasoma povečala, okoliška zemlja se je sesula in zrušila z ograjo bolj proč od žrela in ta stoji še danes.

Tako torej pripoveduje živa priča o nastanku brezna oziroma udora in mislim, da ne more biti nobenega dvoma, da se je to res tako zgodilo, saj žive priče povedo, da prej na tem mestu ni bilo prepada. Bil je vinograd in po njegovi opustitvi je nastala lepa trata z nekaj sadnega drevja. Danes pa si lahko vsakdo ogleda razmeroma široko brezno. Premer žrela znaša okroglo 4 m, sčasoma pa se bo

(1a, b in c) Opazka je pomembna s stališča razprave, ki jo je le par let prej sprožil tržaški krasoslovec W. Maucci. Dotlej je veljalo skoraj kot aksiom, da brezna, ki jim Anglosasi pravijo dome pits (velika brezna), nastajajo od zgoraj navzdol. Pač recidiv tedaj že odhajajoče fluvialne razlage površja krasa (fluvialna predestinacija). Tržačan je v izčrpnem prispevku navedel več dokazov, da je resnica obratna: velika brezna nastajajo od spodaj navzgor. Tridesetletno razpravo je zaključil Izraelc A. Frumkin, ki je dokazal, da ima bolj prav Maucci. In kajpak A. Hrovat z njim. Slovenskega termina za dome pits še nimamo; termin velika brezna je začasen. Gladke stene in bolj ali manj elipsasti tloriši, ki so značilni zanje, so posledica oblikovanja z nadkritičnim laminarnim tokom.

še razširilo zaradi drobljenja in sipanja okoliške zemlje.

Po pripovedovanju Skubetove so okoliški fantje in možje hoteli meriti globino brezna in se prepričati, ali sega brezno do železnice, ki je nekako 70 m niže na pobočju gore. Zavezali so srobotje v dolgo vrv, nanjo navezali kamen in ga polagoma spuščali v brezno. Kamen se ni ustavil. Po njihovem mnenju niso prišli do dna. Nato so položili vrv iz srobotja po pobočju navzdol do železnice in preko in se tako prepričali, da sega brezno še nižje kot je železnica. Terezijin brat Jože je meril globino tako, da je privezal na vrvico kamen in ga spuščal v jamo. Tudi on trdi, da ni prišel do dna. Vrvico je nato razpel od brezna proti sedanjemu stanovanju in dognal globino nad 70 m. Te meritve so izvršili spomladi po nastanku brezna, t.j. spomladi leta 1941. Seveda je to le pripovedovanje in tudi ta primitiven način merjenja nam ne more dati nobene zanesljive opore za kako presojo; temveč le strokoven pregled in izmera po Društvu za raziskavanje jam nam bo dalo pravi pogled v notranjost in ocenitev tega objekta.

To brezno je pomembno v dveh ozirih. Prvič je tu jasno potrjeno, da nastajajo

brezna, grezi, požiralniki itd. od spodaj navzgor in se nazadnje zruši zgornja skorja^b. To opazujemo na številnih pojavih v kraškem svetu. Zato ne more držati naziranje, da je potek nastanka v obratnem smislu^c, da so stari požiralniki, ki so bili v aluvialni dobi z naplavinami zasuti oziroma zamašeni. Drugič utegne biti to brezno zanimivo tudi v hidrološkem oziru. Spodaj v ravnini pod Ručetno vasjo so tokovi podzemeljske vode, kar nam kaže dejstvo, da bruha v času deževja voda iz bruhalnikov, ki so sredi njiv v dolini, in da se dvigne voda v grezih in jamah, ki so v tem okolišu, ter poplavi dolino nekaj metrov visoko, tako da je videti kot podolgovato jezero. Po površinskem odtekanju vode sodeč, je pri vasi Rožanec, kjer je površinska vododelnica, verjetno tudi vododelnica podzemeljske vode². Dolina pod Ručetno vasjo kaže smer toka proti Kropi, medtem ko je južni del od Rožanca usmerjen proti Otovcu, od koder teče podzemeljska voda proti Vranovičem v Lahinjo, kakor trdijo tamošnji ljudje (baje dognano z barvanjem).

Upravičena je domneva, da je novo brezno v zvezi z votlinami podzemeljske vode. Višinska razlika med želom brez-

na in dolino pod Ručetno vasjo znaša okoli 160 m (žrelo na koti 340-350 m, dno doline 180-190 m). Vprašanje pa je, ali je brezno v vsej globini prehodno ali pa je kje zamašeno po materialu, ki se je krusil pri višanju votline navzgor in nazadnje po zrušenem krovu. Jasnost o tem in o notranjosti brezna pa nam daje opis petčlanske skupine jamskega društva, katera je brezno v notranjosti točneje pregleдалa.

I. Gams: Nova prepadina

Po prijaznem sporočilu univ. prof. inž. A. Hrovata je petčlanska skupina Društva za raziskavanje jam Slovenije (inž. A. Hrovat, F. Velkovrh, M. Richter, M. Prevec in I. Gams) 2. in 3. aprila 1955 pregleдалa Novo prepadino v Pretlih.

Jama je izvotljena v gornjetriadnih apnencih (po geol. karti lista Kočevje-Črnomelj) in sicer kakega pol kilometra zahodno od stika s školjkovitim apnencem. Okrog 150 m severno smo razkopali založen vhod v drugo, 17 m globoko brezno. To dejstvo, bližina petrografskega kontakta, pojavi zdobljenih apnencev v bližini in ravno tu v smeri S-J potekajoče pobočje vzbujajo pomislek, ali ni nastala jama v tektonsko pretirtem terenu.

(2) Razmišljanje o vododelnici (razvodnici) je zanimivo zato, ker se Hrovatov tekst v nasprotju s prejšnjo opombo (1) še popolnoma drži fluvi-
alne razlage površja krasa. Pač značilnost prehodnega obdobja, ko stari odgovori postajajo vprašljivi, novi pa so še potrebni dodelave.

Vhod v brezno je ograjen, saj ima po besedah domačina »jama apetit za ovce«. Foto: Katarina Malenšek

V lijakastem vhodu, ki se je odprl pred 15 leti (glej sliki 1 in 2)³, ni sveže odkrušenih skalnih ploskev, kar priča, da je bilo skalovje že pred zrušenjem razpokano in izlizano. Niže postanejo stene brezna drobno razžrte, polne ostrih žlebov in prišiljenih grbin, čeprav ohrani rov zaokroženo obliko. Čim niže smo se spuščali, tembolj je kapalo iz sten na nas in mimo nas, tako da je vsakemu po nekajkrat ugasnila karbidovka. Stene se vedno bolj odmikajo, posebno na severno stran.

S 40-metrsko lestvijo smo stopili v blato, ilovico in grušč. Neprijazno dno je precej strmo. Ko smo šli po njem navkreber, smo kmalu dosegli živo skalno podlago, v katero se odpirata dve navpični razpoki, nastali nad⁴ večjim kaminom v stropu. Dvajset metrov lestev, ki smo jih podaljšali v razpoko, ni bilo dovolj, da bi prišli do dna. Ker nismo imeli dovolj lestev in ker nam je bilo dovolj hladne prhe, ki je izviralala iz kamina, smo opustili nadaljnje prodiranje v globino, posebno ko nam je vsak v razpoko vrženi kamen povedal, da obstane na dnu okrog deset metrov niže.

Nato smo poskusili srečo v drugo smer, po ilovnatem in gruščnatem vršaju⁵ v navzdol v južnovzhodno smer. Z vršaja, na katerem smo se poglabljali »v materijo« do gležnjev in ki je očitno nastal takrat, ko se je jama odprla^{6a}, stopimo na trdnejša tla starejšega vršaja, v katerem je ponekod napravila iz stropnih kaminov padajoča voda sveže luknje do žive skale. Približno 3,5 m nad dnom so prilepljene na steno poševne police, ostanki sigasto-ilovnatih plasti, ki so bile nekoč pokrov znatno večjega vršaja, preden ga je odplaknila voda^{6b}. V nadaljnjem delu se znižuje strop hitreje kot dno, tako da nam kmalu zastane noga pred končno nišo. V njej v kakih 190 cm nad dnom vodoravna plast zasigane jerine, na kateri se v soju karbidovke zasvetijo zrnca »mačjega srebra«, kar je znak, da je do tu sem nekoč segala stoječa voda^{6c}.

Na dnu niže smo iztaknili ob steni navzdol se odpirajočo skalno špranjo, ki pa je preozka za prehod človeka. Spustili smo skozi njo na vrvi privezано karbidovko, ki nam je osvetlila novo votlinico, bili smo nad njenim stropom. Ker

pa nismo mogli spustiti s karbidovko še oči, ne vemo ali in kam se votlinica odpira.

Ne morem trditi, da je Nova prepadina lepa (o nasprotnem je pričala vsa zablata »nedeljska obleka« – pajaci, ki jih jamarji oblečejo le ob nedeljah), je pa zelo zanimiva. Kamin, s katerim se je jama odprla, je le eden od številnih, res da daleč največji. Ker je pred nedavnim precej deževalo, je pršla iz vseh kaminov voda, razširjevalka votlin, ki so se morale sčasoma razrasti v večjo jamo.

Ob tej ugotovitvi se začudimo, kako to, da je pronicajoča voda bolj razkrajala apnenec globlje pod površjem kot pa zgoraj, takoj pod ilovnatim pokrovom^{7a}, ki daje, kot mislimo, vodi s kislinami največjo sposobnost korodiranja. Ali zato, ker se niže spajajo manjši vodni propusti v večje tokove^{7b}?

Nova jama je lep primer, kako se brezno izoblikuje, delno zatrpa, spet izprazni, večja in manjša, skratka živi, še preden se odpre na površje in se s tem uvrsti med »oblike zemeljskega površja«⁸. Ko nam nenadni udor omogoči dostop, je brezno pravzaprav že prišlo v dobo staranja, v dobo zasipavanja⁹. O tem pogosto pričajo tudi po več metrov debeli kameniti nasipi, ki jih srečujemo na dnu brezen. Velik del tega kamena ima znake, da ga je nametal v brezno človek, ko je trebil kraško površje za senošet ali njivico ali pa je vrgel vanj kamen »iz navade«, ko je šel slučajno mimo. Tudi Nova prepadina čaka, da bodo vanjo zmetali kamene bližnje hiše, ki jo bodo do temeljev obnovili.

Ali ima prepadina (to je ljudsko ime za brezna) zvezo z večjimi vodnimi jamami in tokovi, ki prihajajo izpod Roga v Belo krajino? Za to bi pričale temperature (na dan ogleda je bila temperatura zraka pri vhodu 18 °C, na dnu komaj malo nad 60 m globokega brezna, kjer bi se, če bi bilo brezno navzdol bolj ali manj zaprto, ulegal hladnejši zrak, pa je bila temperatura 19 °C). Dvomim pa, da bi lahko tem pretočnim zvezam sledil tudi človek.

Ker smo že pri vprašanju nastajanja brezen nad podzemeljskimi tokovi, naj naknadno omenim zanimive razmere, na katere so naleteli pri zajemanju Do-

bličice pri njenem izviru med Jernejo vasjo in Gričem, južno od vasi Dobljice na južnozahodnem robu belokranjske kotline. Južno od izvirnega tolmana, ki ga s domačini imenujejo Jezera, je v pobočju vrtača, odprta proti severu. Graditelji črnomaljskega vodovoda so pravilno mislili, da je nastala nad podzemeljskim tokom Dobljice in da bodo zato tukaj laže in prej prišli do tekoče vode. Navpični jašek so kopali v ilovico, pesek, plasti peščenca, grušč in skalne bloke. Nikjer pa niso zadeli na živo skalo, ki tvori višje pobočje vrtače¹⁰. Odkopavali so torej zasuto brezno. Pri 25 metrih globine so prišli 4 m pod gladino vode v izviru, vendar niso dosegli tekoče vode niti po končni eksploziji 8. julija 1955, pri kateri je v nastalih plinih tragično umrlo pet ljudi, med njimi strok. sodelavec SAZU C. Grmovšek in višji tehnik Pelhan.

Vse kaže, da je vododržni material, s katerim se je brezno zasulo, odrinil vodni tok drugam bolj na zahod. Resnično so ga graditelji dosegli že po 6 metrih v jašku, ki so ga izvrtali v živo skalo na nižjem pobočju bliže Jezerom. ■

(3) V *Proteusu* je izvorniku priloženih več slik, katerih kvaliteta žal ni primerna za ponatis.

(4) To je treba razumeti, da ima vodoravni prerez jaška (tloris) krožno do elipsasto obliko. Torej je Nova prepadina dome pit. Razne nepravilnosti sten višje proti vhodu so sekundarne.

(5) Verjetno lapsus calami - Logično bi bilo pod. Zanimiva je logika stavka. Če ga razumem prav, je Gams hotel povedati, da sta razpoki nastali pod kaminom. Da sta torej delo vode, ki tja priteče od zgoraj. Povedano je kajpak v stilu fluvialne predestinacije. Če voda sploh »hoče« prodrati v kaminno in sčasoma oblikovati kanal ali kamin, mora slediti neki nezveznosti v kamnini. Običajno so to razpoke ali lezike.

(6a, b in c) Danes ima termin vršaj ožji pomen. V konkretnem primeru bi bil boljši izraz ilovnati zasip.

(7a in b) Avtor jamo skuša razumeti dinamično. To je velik korak dalje od predhodnih, danes bi rekli amaterskih opažanj, ki običajno niso prišla dlje od statičnega beleženja konkretnega stanja.

(8) Vsa čast Gamsu, da je postavil ta vprašanja. Pravega odgovora pač ni mogel najti, ker tedaj nihče ni niti pomislil, da se površje stalno znižuje in da so danes blizu površja votline, ki so lahko nastale stotine metrov globoko. Le količina pretekle vode se s približevanjem površju manjša. Predpostavka o fluvialni predestinaciji pravega vprašanja ni zmogla postaviti.

(9) Danes bi to povedali drugače: površje se je znižalo v tako bližino brezna, da se v votlini pojavijo procesi, specifični za interakcijo podzemlje-površje.

(10) Globokega pomena te misli se je stroka res zavedela šele 40 let pozneje, ko smo se naučili razpoznavati brezstropne jame.